

Maisemaan sidotut muinaisjäännökset

Miikka Kumpulainen
arkeologi
Keski-Suomen museo
5.11.2021

Johdanto

On olemassa tiettyjä muinaisjäännostyyppejä ja muinaisia kulttuuri-ilmiöitä, jotka ovat maisemasta riippuvaisia, joko osa maisemaa tai muodostamassa maisemakuvaa. Nämä kulttuuri-ilmiöt kertovat siitä, miten jo hävinneiden kulttuurien ihmiset ovat aikanaan ymmärtäneet maiseman roolin ja miten kulttuurit on olleet osa maisemaa. Näiden muinaisjäännostien kohdalla nykymaisemat, vaikkakin muuttuneina menneisyyden maisemista, ovat edelleen tärkeässä osassa niiden muinaisten reliikkien ymmärtämisessä, sillä ne maiseman elementit, joihin nuo paikat on sidottu, ovat edelleen hyvin monesti pääpiirteissään muuttumattomia; järven selät, harjut, laaksot ja jyrkät kalliorinteet. nämä ihmisten Muinaisina aikoina muokkaamat tai kokonaan rakentamat paikat ovat osa näitä suurmaisemaelementtejä, niitä samoja, jotka vaikuttavat nykyäänkin ihmisten maiseman arvostukseen ja jopa subjektiivisiin kauneuskäsityksiin.

Maisemalliset muinaisjäännökset tai maisemaan sidotut muinaisjäännökset eivät ole samoja ryhmiä läpi Suomen, vaan eri alueilla on painotettu maiseman merkitystä eri tavoin eri aikoina. Ne Keski-Suomen alueella olevat maisemaan sidotut muinaisjäännostoryhmät, eivät välttämättä korreloi muulla Suomessa oleviin muinaisjäännostiin, ainakaan kaikin osin. Toki suurin osa on tehty samankaltaisissa muinaisissa paikalliskulttuureissa ja samanoloisiin ympäristöihin ja maisemiin, joka kertoo kulttuureiden ytimen kummunneen samoista ympäristöpiirteistä, arvoista ja käyttäytymismalleista, joihin paikallisuus on tuonut pientä variaatiota, aivan niin kuin nykyaikanakin.

Keski-Suomen alueella olevat maisemaan sidotut muinaisjäännökset

Keski-Suomen maakunnan alueella maisemallisia muinaisjäännostyyppejä ovat kalliomaalaukset, lapinrauniot, rautakauden haudat, linnavuoret, ruumissaaret sekä osa ensimmäisen maailmansodan aikaisista vallihautoista. Lisäksi on kaksi yksittäistä muinaisjäännostä, joilla on nykymaisemassa merkityksiä: Hartikan kirkko ja Pyhäkankaan karsikkoalue.

Kalliomaalaukset

Maakunnan kalliomaalaukset sijaitsevat isojen vesistöjen äärellä, aivan rantaviivassa. Veden pinnan on ajateltu olleen yksi merkittävä paikanvalinnan tekijä, sillä veden pinta heijastaa veden yläpuolisen maailman ja siten se heijastuma näyttäytyy toiseutena.

Kalliomaalaukset sijoittuvat monesti pystysuorille, jylhille kallioleikkauspinnolle, jotka jo itsessään ovat useasti maisemallisia. Jokaisen kalliomaalauspaikan kohdalla on ollut aikanaan, ja on monesti vielä nykyäänkin, iso järven selkä ja siten järven selän yli näkyvä laaja maisema. Järvimaisema, kalliomaalaus ja jyrkkä kallioseinämuodostavat yhdessä maisemakokonaisuuden, jonka laajuus (muinaisjäännösten näkökulmasta) määrittyy maalauspaikalta näkyvänä maisematilana. Kalliomaalaukset itsessään eivät näy kovinkaan kaukaa, vaan maalauksia lähestyttäessä, on itse kalliolla määrävämpi maisemavaikutus.

Saraakallio, Laukaa

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161796582172200>

Lapinrauniot

Prossikautiset ja rautakauden alun lapinrauniot ovat yksi näkyvimmistä muinaishistoriallisista kohteista maakunnan alueella. Nämä polttohautaukseen liittyvät isot kivirauniot on aina sijoitettu näkyville kallioille järvien rannoilla. Jokaiselta lapinrauniolta on avautunut järvenselkänäkymä, niin menneisyydessä kuin nykypäivänäkin. Tärkeää näillä kohteilla on ollut laajan vedenpinnan läheisyys, ei niinkään vastarannan näkyminen, vaan itse järvi. Lapinrauniokohteilla maisemallisen laajuuden määrittää näkyvä vesipinta, järven selkä.

Pyhäsalu, Äänekoski

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161916055668100>

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161916067111200>

Rautakauden haudat

Rautakauden hautaustavat jatkoivat pronssikaudelta peräisin olevaa lapinraunioperinnettä siten, että maatalusalueen ulkopuolella haudattiin edelleen järvenrantojen kallioilla oleviin röykkiöihin.

Maatalousalueella polttokalmistopaikoiksi muodostui viljelyalueiden vieressä olevat kallioiset saarekkeet, joista on näkymä vesistöön ja aikansa kylämaisemaan. Järvikohteissa maisemarajaus on sama kuin lapinrauniokohteilla ja viljelykulttuurin piirissä (eteläinen Keski-Suomi) maisemaa rajaavat muinaisina aikoina ja nykyäänkin peltomaisema.

Kissakallio, Jämsä

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161916180364900>

Linnavuoret

Linnavuoret ovat jo itsessäänkin kallioisina mäkinä isoja paikallismaiseman maisemadominantteja. Ne ovat useasti alueen korkeimpia mäkiä, joista aukeaa laajat näkymät. Tämä on ollut myös varhaiskeskiaikana se syy, miksi nämä paikat on valittu puolustusvarustusten paikoiksi. Ne ovat sotastrategisesti hyvillä aluetta hallitsevilla paikoilla. Lisäksi linnavuoret kytkeytyvät aina aikansa kulttuurin levintäalueeseen, eli ne eivät ole aikansa kulttuurialueen ulkopuolella. Keski-Suomen kaksi linnavuorta (Linnasenmäki ja Pukinvuori) sijaitsevat varhaiskeskiaikaisen Jämsän kylien reunamilla. Linnavuorien maisema-alueita rajaavat ympäröivät mäki-alueet ja niiden väliin jäävä laaksomainen tila.

Linnasenmäki, Jämsä

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161916145638900>

Ruumissaaret

Ruumissaaret ovat keskiajan lopun ja uuden ajan alun kristillisiä hautausmaita, jotka sijaitsevat saarissa. Hautasaareksi on valittu yleensä saari, joka sijaitsee mahdollisimman keskellä aikansa asutusta ja järveä. Saareksi on kelvannut sellainen saari, jossa ei ole voinut pitää karjaa tai viljellä saarta. Useasti saaret ovat pieniä kuperaprofiilisia, näkyviä saaria. Hautasaaret näkyvät suurimmalle osalle aikansa pihapiirejä. Hautasaarien maisema-alueita rajaa vesistönäkymä saareen, ei niinkään näkymät saaresta.

Kuoliosaari, Uurainen

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161915793019900>

1mms aikaiset puolustusvarustukset
Ensimmäisen maailmansodan aikaiset juoksuhaudat eivät yleensä ole tehty maisemallisin perustein, vaan sotastrategiset paikanvalinnat ovat liittyneet tiestöön ja armeijoiden kulkemiseen. Kuitenkin erittäin isot juoksuhautakokonaisuudet on nykyään maisemaa muokkaavia ja maisemaan vaikuttavia rakennelmia. Näillä on siis nykymaisemassa maisemallista vaikuttavuutta. Näiden kohteiden maisema-alueita rajaa välitön näkymäalue sekä juoksuhaudoilta että juoksuhaudoille.

Neiturintaipale, Konnevesi

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161795547615700>

Yksittäiskohteet

Näiden tiettyjen muinaisjäännekokonaisuuksien lisäksi maakunnassa on olemassa muutama yksittäinen muinaisjäänne, joilla on nykymaisemassa erityistä merkitystä. Nämä kohteet ovat itsessään hyvin pienimuotoisia, mutta niiden maisemavaikutus ja maiseman kokemiseen liittyvät merkitykset ovat huomattavasti fyysisiä ominaisuuksia laajemmat.

Pyhäkankaan karsikko

Pyhäkankaan 1700-luvun lopun ja 1800-luvun karsikkoalue on yksi Suomen laajimmista olemassa olevista karsikkoalueista. Alun pitäen vanhan tien varrelle, pienen harjun yläosiin, mäntyjen kylkiin tehdyt puukaiverrukset ovat luoneet nykymaisemaan elementin, joka erinomaisella tavalla tuo jo hävinneen hautajaiskulttuurin eläväksi. Maisemallinen merkitys ja kokemus karsikkoalueen sisällä on voimakas, mutta

myös alueen ulkopuolelle tämä merkityksellisyys heijastuu yksittäisen kohteen anomaliana. Maisema-alue rajautuu lähiympäristön vallitsevan metsänkäytön mukaisesti.

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161882735681400>

Hartikan kirkko

Hartikan kirkon jäännöksiä voi pitää ainutlaatuisena Suomen hävinneiden puukirkkojen ja niiden jäännösten joukossa. Kirkon nykyinen ympäristö on vakiintunut viimeisen sadan vuoden aikana metsäiseksi raunioalueeksi. Rauniot ja hautausmaa tarvitsevat metsäisen tilan ympärilleen, jotta kohteen historiallinen luonne ja paikan arvostuksen kokeminen voidaan turvata. Lisäksi kirkonraunioiden ympärillä on esihistoriallinen pyyntikuoppa-alue-kokonaisuus, joka ulottuu pohjois-eteläsuunnassa aina Kirkkosaaresta melkein Hartikan torppaan saakka. Maisema-alue rajautuu ympäröivien vesistöjen mukaisesti.

<https://keskisuomenmuseo.finna.fi/Record/ksm.161796502277900>